

Галина Попадинець

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету "Львівська політехніка"

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу
popadynets2010@ukr.net

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМИ ТОВАРИСТВАМИ

© Попадинець Г., 2017

Проаналізовано проблемні питання правового статусу органів управління акціонерними товариствами та внесено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з питань регулювання їхньої діяльності.

Ключові слова: акціонерні товариства; правовий статус; загальні збори; наглядова рада; виконавчий орган; ревізійна комісія.

Галина Попадинець

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

В статье анализируются проблемные вопросы правового статуса органов управления акционерными обществами и вносятся предложения по совершенствованию действующего законодательства по вопросам регулирования их деятельности.

Ключевые слова: акционерные общества, правовой статус, общее собрание, наблюдательный совет, исполнительный орган, ревизионная комиссия.

Galyna Popadynets

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Ph.D., Assoc. Prof.

ISSUES LEGAL STATUS OF MANAGEMENT STOCK COMPANY

The article examines the issues of the legal status of joint-management and makes proposals to improve the current legislation on the regulation of their activities.

Key words: corporations, legal status, general meeting, supervisory board, executive body Audit Commission.

Постановка проблеми. Акціонерні товариства є найпоширенішою організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання в нашій країні, що поєднує в собі велику кількість учасників, які здебільшого не мають особистих взаємозв'язків. Зазначена обставина зумовлює необхідність організації всіх учасників з метою забезпечення їх функціонування як єдиного цілого. Проте вітчизняне законодавство недостатньо регулює окремі питання правового статусу органів

управління акціонерних товариств, що призводить до суперечностей у разі регулювання відносин та вирішенні спорів. Виникає потреба в удосконаленні законодавства, у виробленні ефективних засобів управління господарською діяльністю акціонерних товариств, у наближенні їх до законодавства Європейського Союзу, що зумовлене часом.

Аналіз дослідження проблеми. Проблемні питання правового статусу, регулювання діяльності акціонерних товариств були предметом дослідження вітчизняних науковців та юристів-практиків, зокрема: О. М. Вінник, Л. Ф. Винокурова, Л. Ф. Венидиктова, Т. В. Кашаніної, Н. В. Козлової, В. К. Мамутова, А. Я. Пилипенко, Г. В. Пронської, Г. Ф. Шершеневич, В. С. Щербини, О. С. Чувпила та ін. Водночас залишилися нерозкритими загальні питання правового статусу органів управління акціонерними товариствами, особливості господарських правовідносин за їхньої участі.

Мета статті: висвітлення проблемних питань правового статусу органів управління акціонерними товариствами та внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства з питань регулювання їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вищим органом акціонерного товариства є загальні збори акціонерів, які повинні виражати волю їхньої більшості. Цей орган визначає напрями діяльності товариства, його стратегію, спрямовує діяльність створених ним підприємств. Рішення цього органу виконує обране ним правління. Хоча рішення загальних зборів акціонерів можуть бути вирішальними для самого товариства, їх, як слушно зауважив Г. Шершеневич, не варто ототожнювати з самим акціонерним товариством як суб'єктом права [1, с. 411].

У загальних зборах мають право брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їхні представники. Але право голосувати на цих зборах мають лише власники тих видів акцій, яких відповідно до закону та установчих документів акціонерних товариств наділено таким правом. До акціонерів, які повинні мати право голосу, належать власники простих акцій.

Голосування на загальних зборах акціонерів проводиться за принципом: одна проста чи привілейована акція – один голос, крім випадків проведення кумулятивного голосування. Вбачається, що обмеження у праві користування голосом доцільно встановлювати в законодавчому порядку в тих випадках, коли виникає загроза, що особистий інтерес акціонера в ньому сильніший за інтереси акціонерного товариства. До таких випадків належать:

- затвердження оцінки негрошових вкладів засновників та акціонерів, а також привілеїв для засновників;
- рішення про укладення між акціонерними товариствами та його акціонером угоди, наприклад, про відчуження майна;
- про притягнення до відповідальності, звільнення з посади посадової особи (члена наглядової ради, правління або голови ревізійної комісії), що є акціонером цього товариства тощо.

У таких випадках під час голосування з цих питань зацікавленого акціонера необхідно позбавляти права голосу, як це було в дореволюційному російському законодавстві, а нині застосовується в акціонерному праві багатьох країн ринкової економіки [1, с. 412].

Вітчизняним законодавством передбачено два види загальних зборів: загальні (чергові або річні) та позачергові. Акціонерне право зарубіжних країн знає ще такий вид загальних зборів, як збори власників певної кількості або певного класу акцій (скажімо, привілейованих акцій). Збори першого виду (чергові) мають обов'язково скликатися певної пори року (наприклад, після закінчення фінансово-господарського року) або певну кількість разів на рік.

Загальні річні збори акціонерів, відповідно до вимог українського законодавства, проводяться не пізніше ніж 30 квітня наступного за звітним року.

Можливість скликання позачергових загальних зборів, внесення додаткових питань до порядку денного меншістю акціонерів вітчизняним законодавцем досить таки обмежена.

Насамперед це стосується мінімальної межі меншості (кількості акціонерів), що наділяється правом вимагати скликання позачергових загальних зборів: законом встановлено досить значну межу – таким правом наділені лише акціонери, які володіють у сукупності більш як 10 % голосів, а для внесення окремих питань до порядку денного – понад 5 % голосів, коли в більшості країн ринкової економіки таким правом наділяються акціонери, які в сукупності володіють 1/20 голосів).

Важливим є також питання щодо правомочності рішень загальних зборів. За українським законодавством відповідно статті 42 Закону України “Про акціонерні товариства” рішення таких зборів приймаються простою більшістю голосів акціонерів, які беруть участь у загальних зборах [2]. Закон вимагає наявності кваліфікованої більшості під час голосування з питань, що можуть мати вирішальне значення для долі товариства, а саме:

- зміни статуту товариства;
- прийняття рішення про припинення діяльності товариства;
- створення та припинення діяльності дочірніх підприємств, філій та представництв товариства.

Рішення щодо решти питань приймає проста більшість голосів акціонерів, які беруть участь у зборах.

Загальні збори акціонерів на практиці виконують не завжди важливу роль, обмежуючись лише затвердженням розроблених правлінням або наглядовою радою рішень. Частина дослідників вбачає в цьому негативну ознаку акціонерних товариств, а А. Я. Пилипенко навпаки – позитивну. Він вважає, що завдання загальних зборів – суто формальне, а головна їхня функція (негативна) полягає у виразі ремствування та обурення в разі значного дисонансу між напрямком ведення справ в акціонерному товаристві та інтересами акціонерів; “загальні збори для підприємства – клапан безпеки на випадок прояву гострого дисонансу між інтересами і волею акціонерних мас і поведінкою адміністрації” [3, с. 231].

Треба зазначити, що українське законодавство порівняно з міжнародним має найвищу планку кворуму. Наприклад, у Російській Федерації, загальні збори є правовими, якщо на них присутні власники понад 50 % акцій. Проте, якщо ж кворуму немає, проводять повторні збори, у такому разі планка кворуму може бути знижена до 30 %. У Франції для проведення зборів досить присутності акціонерів, які володіють 25 % голосуючих акцій. У законодавстві Чехії планка кворуму акціонерних товариств встановлена на рівні простої більшості, тобто 50 % + 1 акція, однак передбачена й норма, коли акціонерне товариство самостійно закріплює в статуті необхідну кількість голосуючих акцій. У Німеччині, Польщі й Болгарії питання кворуму має визначатися в статутних документах акціонерного товариства. У США взагалі та кількість акціонерів, яка присутня на зборах.

Уявляється доцільним і доопрацювання визначення поняття контрольного пакета акцій. Згідно із Законом України “Про акціонерні товариства” ним є пакет з 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства. Так, через невдале формулювання може виникнути ситуація, за якої контрольним пакетом акцій володітимуть одразу два акціонери, які матимуть по 50 % акцій кожен. Ці, на перший погляд, незначні недоліки потребують виправлення.

Крім вищого органу – загальних зборів акціонерів, в акціонерному товаристві є постійний орган, який виконує рішення загальних зборів, управляє поточною діяльністю товариства і представляє його у відносинах з третіми особами. Тобто йдеться про виконавчий орган. Згідно зі статтею 58 Закону України “Про акціонерні товариства” таким органом є правління або дирекція (колегіальний орган), або директор (одноосібний виконавчий орган) [2].

Склад правління акціонери вибирають на загальних зборах. Правління є колегіальним органом, однак законодавець не встановлює вимог щодо його кількісного складу, як це має місце в зарубіжному акціонерному праві. Так, за законодавством Німеччини, Франції, Угорщини та деяких інших країн визначаються вимоги до кількісного складу правління акціонерного товариства, який може залежати від чисельності акціонерів, від розмірів основного капіталу, допущення акцій товариства до котирування на біржі.

Чинне законодавство передбачає лише одну обов’язкову вимогу до членів правління – заборону бути одночасно членом наглядової ради того самого акціонерного товариства і членом

його ревізійної комісії, залишаючи поза увагою необхідність встановлення обмежень щодо одночасного членства в правліннях та/або наглядових радах декількох акціонерних товариств, що впливає і на якість виконуваних повноважень такими членами правління, і на дотримання вимог антимонопольного законодавства. Тому уявляється доцільним у законодавчому порядку встановити кількісні та якісні вимоги до складу правління.

Що ж до кількісного складу правління, то закон може окреслювати його межі (скажімо від 3 до 21 особи для правління), зокрема передбачати обов'язкове представництво в цьому органі найманих працівників, якщо в акціонерному товаристві відсутня наглядова рада (норма такого представництва має бути не більше 1/3 складу правління). Конкретну кількість членів цього органу визначає саме акціонерне товариство залежно від кількості акціонерів, розміру статутного фонду, масштабів діяльності та структури акціонерного товариства.

Вимоги до якісного складу правління думается повинні бути дещо іншими. Так, членами правління, крім чинної нині норми, за посадою доцільно визнати головного бухгалтера акціонерного товариства та інших головних спеціалістів; одночасне членство в правліннях різних акціонерних товариств варто обмежити, наприклад, трьома товариствами, за винятком підприємств однієї холдингової компанії (в останньому випадку це число може сягати 5–7 товариств). Загальні збори можуть винести рішення про передачу частини належних їм прав до компетенції правління, крім тих питань, що законом і статутом акціонерного товариства зараховані до виняткової компетенції загальних зборів акціонерів і наглядової ради товариства.

За законодавством деяких країн на перше обране правління покладаються додаткові функції – перевірка дій засновників і правильність оцінки вкладів, здійснених у негрошовій формі. Подібну норму доцільно передбачити і в українському законодавстві з таких міркувань:

а) загальні збори учасників не мають реальної можливості перевірити об'єктивність запропонованої оцінки;

б) засновники як організатори цих зборів особисто зацікавлені в прийнятті позитивного рішення з цього питання, і вони фактично домінують на цих зборах;

в) особи, які зробили вклади в не грошовій формі, за українським законодавством беруть участь у голосуванні щодо рішення з цього питання.

Правління діє від імені акціонерного товариства в межах, передбачених чинним законодавством і статутом акціонерного товариства, підзвітне загальним зборам акціонерів (у товариствах, де існує наглядова рада, і цій раді) та організує виконання їхніх рішень. Відносини між членами правління та акціонерним товариством встановлюються на певний термін, хоча вітчизняний закон не визначає мінімального та максимального його розмірів, що не можна визнати доцільним. Слушною є думка, що безтерміновість і незмінність складу правління небезпечна як для самого акціонерного товариства, так і для його акціонерів. Законодавство країн ринкової економіки встановлює максимальний термін повноважень членів правління, а також можливість обрання (призначення) тих самих осіб на повторний термін. Це не означає, що і загальні збори акціонерів позбавлені права будь-коли відкликати обраних ними членів правління, якщо останні неналежним чином виконують свої обов'язки або завдають своїми діями шкоду товариству, діючи у власних інтересах або в інтересах третіх осіб.

Колегіальність правління як органу акціонерного товариства обумовлює питання про порядок прийняття рішень цим органом, а також правочинність таких рішень. Чинне законодавство не встановлює вимог щодо цього, залишаючи вирішення зазначеного питання самим акціонерним товариствам в особі загальних зборів їхніх учасників. Водночас зазначені питання також доцільно врегулювати в законі, встановивши умови прийняття рішень цим органом: а) за наявності більшості членів правління, з окремих питань – 2/3 складу правління; б) за умови, що за таке рішення проголосує більшість присутніх на засіданні правління членів.

Також є потреба встановити орієнтовну (максимальну) періодичність засідань правління (принаймні двічі на місяць). Невиконання встановлених законом або статутом акціонерного товариства вимог щодо правочинності прийнятих правлінням рішень повинно мати значення лише для внутрішніх відносин – тобто членів правління з товариством, і не заторкувати третіх осіб. За

прийняття і виконання прийнятих з порушеннями зазначених актів рішень голова і члени правління, які брали в цьому участь, повинні відповідати перед товариством у повному обсязі як солідарні боржники, якщо в результаті виконання таких рішень акціонерному товариству і його акціонерам завдано майнової шкоди. Укладені ж із третіми особами на виконання зазначених рішень угоди мають визнаватися чинними, коли такі особи не знали і не повинні були знати, що угоди з ними укладено на підставі рішень, прийнятих з порушенням порядку, що його встановлює статут товариства. Фіксація подібних норм в українському законодавстві відповідала б аналогічній практиці у країнах ринкової економіки, зокрема в країнах – членах Європейського економічного співтовариства, та виданій останнім першої директиви [1, с. 407].

Важливим і обов'язковим органом акціонерного товариства є його наглядова рада, зокрема в акціонерному товаристві, яке налічує понад 10 акціонерів – власників простих акцій. Закон України “Про акціонерні товариства” передає загальним зборам акціонерів вирішення питання про доцільність створення в акціонерному товаристві цього органу в решті випадків. Стаття 53 зазначеного Закону передбачає лише одну вимогу до членів цього органу – заборону одночасно бути ще й членом правління або ревізійної комісії цього ж акціонерного товариства, а також неодноразово обиратись до складу наглядової ради [2].

Наглядова рада, як і виконавчий орган (правління), є колегіальним органом, а отже, постають питання щодо керівництва цим органом і порядку прийняття ним рішень.

Члени наглядової ради акціонерного товариства обираються з числа фізичних осіб, які мають повну дієздатність, проте, необов'язково з числа акціонерів відповідного акціонерного товариства. Обрання членів наглядової ради публічного товариства здійснюється виключно через кумулятивне голосування, механізм якого потребує широкої роз'яснювальної роботи.

Зазначимо, що кумулятивне голосування – це голосування під час обрання органів товариства, за якого загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу акціонерного товариства, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами [2]. Цей механізм є досить складним, про що засвідчує наведений приклад: три спроби здійснити кумулятивне голосування дали абсолютно різні результати.

Конкретний спосіб обрання членів наглядової ради приватного товариства визначається його статутом.

Члени наглядової ради здійснюють свої повноваження на підставі договору з товариством і мають право на оплату своїх послуг.

Позитивом у національному законодавстві є те, що у засіданні наглядової ради на її запрошення з правом дорадчого голосу можуть брати участь представники профспілкового або іншого уповноваженого трудовим колективом органу, який підписав колективний договір від імені трудового колективу.

Обов'язковим контрольним органом акціонерного товариства, що перевіряє фінансово-господарську діяльність товариства, є ревізійна комісія. Необхідність ревізійної комісії зумовлена тим, що брати участь в органах управління можуть не лише акціонери, а й особи, які виконують функції членів правління, керівників структурних підрозділів і головних спеціалістів на підставі трудового договору, що уможливує зловживання посадовими обов'язками. Стаття 73 Закону України “Про акціонерні товариства” відводить ревізійній комісії скромнішу роль – лише контролювання фінансово-господарської діяльності правління акціонерного товариства, що навряд чи можна визнати доцільним [2]. До того ж за наявності в акціонерному товаристві наглядової ради, остання та ревізійна комісії виявляються двома органами, що контролюють діяльність правління. Ці органи мають багато спільних ознак (їх обирають й відкликають загальні збори акціонерів, підзвітні цим зборам, формуються з числа акціонерів, порядок їхньої діяльності та кількісний склад затверджуються загальними зборами акціонерів згідно зі статутом товариства, обидва ці органи можуть вимагати скликання позачергових загальних зборів акціонерів), однак між ними наявна істотна відмінність [4]. Це проявляється в обмеженні контролю діяльності, у термінах діяльності та у підзвітності.

Організація роботи ревізійної комісії акціонерного товариства має здійснюватися на підставі закону, а також внутрішніх нормативних актів товариства, що деталізують процедуру формування та діяльність цього органу, його функції, права та обов'язки членів комісії, з урахуванням специфіки діяльності конкретного акціонерного товариства. А от питання відповідальності членів ревізійної комісії за невиконання, неналежне виконання своїх обов'язків або зловживання своїми правами має встановлювати закон. Не останнє місце в системі заходів відповідальності щодо таких осіб належить майновій відповідальності перед акціонерним товариством, якщо діями (бездіяльністю) членів ревізійної комісії товариству завдано шкоди, зокрема і збитків. Така відповідальність має наставати згідно з положеннями Цивільного кодексу (стаття 203) [5], оскільки зазначені особи обов'язково мають бути акціонерами (а не найманими працівниками); завдання ними шкоди товариству в результаті невиконання (неналежного виконання) обов'язків як членів ревізійної комісії ставить їх у становище боржників у цивільних (а не трудових) правовідносинах. Взагалі відповідальність членів органів акціонерного товариства (зокрема й ревізійної комісії) є доцільним передбачити, як це і робить, наприклад, російський законодавець щодо посадових осіб акціонерного товариства (ст. 71 Закону Російської Федерації "Про акціонерні товариства". Обсяг і характер майнової відповідальності членів ревізійної комісії мають бути такими самими, як у членів інших колегіальних органів акціонерного товариства – правління та наглядової ради.

Висновки. Проблемні питання правового статусу органів управління акціонерними товариствами сьогодні залишаються не вирішеними. Важливість цієї проблеми вітчизняний законодавець явно недооцінює, про що свідчить надмірний лаконізм прийнятого Закону України "Про акціонерні товариства", в якому акціонерному товариству спеціально відведено лише 89 статей, тоді як англійський Закон "Про компанії" 1985 року налічує 747 статей та 25 додатків. Модельний закон США "Про підприємницьку корпорацію" – близько 200 статей, Акціонерний закон Німеччини 1965 року - понад 400.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шершеневич Г. Ф. *Курс торгового права*. – М., 2005. – Т. 1. – 524 с. 2. *Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-17 // Відомості Верховної Ради України*. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384. 3. Пилипенко А. Я. *Господарське право / А. Я. Пилипенко, В. С. Щербина*. – К. : Вентурі, 2005. – 323 с. 4. Вінник О. М. *Правове становище дочірніх підприємств / О. М. Вінник // Предпринимательство, хозяйство и право*. – 2000. – № 1. – С. 3–7. 5. *Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.* – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 864 с.

REFERENCES

1. Shershenevych H. F. *Kurs torhovooho prava* [Course of Trade Law]. 2005, Vol.1, 524 p. 2. *Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrayin vid 17 veresnya 2008 r. No. 514-17* [On the Joint Stock : Law of Ukraine on September, 17, 2008 No. 514-17]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Supreme Council of Ukraine] 2008 No. 50–51, p. 384. 3. Pylypenko A. Ya., Shcherbyna V. S. *Hospodarcke pravo* [Company Law]. Venturi publ., 2005, 323 p. 4. Vinnyk O. M. *Pravove stanovyshche dochirnikh pidpryyemstv* [The legal status of subsidiaries]. Predprynymatel'stvo, khozyaystvo y pravo [Entrepreneurship, economy and law], 2000. No. 1, P. 3–7. 5. *Tsyvilne pravo Ukrayiny* [Civil law of Ukraine]. Yurinkom Inter publ., 2004. 864 p.

Дата надходження: 04.01.2017 р.